

Noored ja riigikaitse

Anu Allekand, Hellar Lill

Eesti riigikaitse struktuur ja korraldus
Ajateenistusse kutsumine ja suhtumine ajateenistusse
Riigikaitseõpetus koolides
Isamaaline kasvatus

Noored ja riigikaitse

Anu Allekand, Hellar Lill

Eesti põhiseadus sätestab kodanike kohustuse võtta osa riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras ning veendumustest sõltumata on kõik Eesti kodanikud kohustatud kaitsma riigi iseseisvust. Eesti riigikaitse eesmärk on säilitada riigi iseseisvus, maa-ala, territoriaalvete ning õhuruumi lahutamatu ja jagamatu tervikkus, põhiseaduslik kord ja rahva turvalisus. Riigikaitse hõlmab kogu ühiskonda, sisaldades sõjalise mõõtmelise kõrval majanduslikku, sotsiaalset ja psühholoogilist dimensiooni, millest viimane tähendab eelkõige kodanike valmisolekut anda oma panus riigikaitseks. Tulenevalt NATO liikmelisusest peavad Eesti kodanikud lisaks oma riigi kaitsele olema valmis kaitsma teisi liikmesriike, demokraatiat ja rahvaste vabadust ka mujal maailmas, kuna NATO liikmete ühise kaitse põhimõte näeb ette, et relvastatud rünnakut ühe või mitme liikmesriigi vastu Euroopas või Põhja-Ameerikas loetakse rünnakuks kõigi liikmesriikide vastu. Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda ülevaade sellest, millised on noorte riigikaitse osalemise võimalused ja kohustused ning kuidas nad sellesse suhtuvad. Peatükk koosneb järgmistest osadest: esimeses osas tutvustatakse põgusalt Eesti riigikaitse struktuuri ja toimimist. Peatüki teises osas käsitletakse noormeeste ajateenistusega seotud probleeme ning ajateenijate ja reservväelaste suhtumist ajateenistuskohustusse. Peatüki kolmas osa käsitleb riigikaitseõpetust koolides ja neljandas osas kirjeldatakse riigikaitseorganisatsioonide – Kaitseliidu ja tema noorteorganisatsioonide – tegevust noorte riigikaitse ettevalmistuse ühe osa – isamaalise kasvatuses raames.

I EESTI RIIGIKAITSE STRUKTUUR JA KORRALDUS

Riigikaitse hõlmab ka tegevusi, mis on suunatud isamaalise kasvatusedendamisele ja riigikaitsealaste teadmiste õpetamisele. Riigikaitse korralduse Eestis sätestavad rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus. Riigikaitse kõrgeim juht Eestis on Vabariigi President, kellele riigikaitsealastes küsimustes annab nõu Riigikaitse Nõukogu. Eesti kaitseväge ja riigikaitseorganisatsioonid juhivad rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja, kelle nimetab ametisse ning vabastab ametist Riigikogu Vabariigi Presidendi ettepanekul. Riigikaitse korraldamise eest vastutab Kaitseministeerium.

Eesti Kaitseväge ülesanne on tagada riigi julgeolek ja kaitse ning selleks vajalik pidev sõjaline valmisolek. Kaitseväge on üles ehitatud reservarmee põhimõttel, st rahuajal ei pea riik üleval suurearvulist kaitseväge, aga kriisiolukorras mobiliseerib võitlusvõimeli-

sed kodanikud kodumaa kaitsele. Kaitseväes on kolm väeliiki: maavägi, merevägi ja õhuvägi; kaitseväge komplekteerimise tagavad (a) ajateenistus, mis on kohustuslik kõigile meeskodanikele, (b) lepinguline tegevteenistus kaitseväes, (c) kohustuslik teenistus reservis ja (d) vabatahtlik teenistus Kaitseliidus.

Meessoost Eesti kodanikud on vastavalt kaitseväeteenistuse seadusele kohustatud teenima kaitseväes, usulistel või kõlbelistel põhjustel keeldujatel tuleb läbida asendusteenistus. Eesti kodanik on kaitseväekohustuslane 16. kuni 60. eluaastani, kui teda ei ole kaitseväeteenistuse seaduses sätestatud alustel ja korras kaitseväekohustuslaste registrist kustutatud. Kui seadus ei näe teenistuse erilaadi tõttu ette erisusi, on kaitseväes ja asendusteenistuses olijail kõik põhiseaduslikud õigused, vabadused ja kohustused. Praegu kehtivad seadused ei sätesta mitmete ajateenijate

põhiõiguste ja -vabaduste piiranguid, mille rakendamine on samas hädavajalik kaitseväge väljaõppe läbiviimiseks ning kaitsevälise distsipliini säilitamiseks. Sellisteks piiranguteks on näiteks mobiiltelefonide kasutamise piiramine ja juustepikkus.

Noormeestel tuleb läbida kohustuslik ajateenistus, mis kestab 8 kuni 11 kuud, olenevalt põhiväeliigist ning sõjaväelise väljaõppe iseloomust. 17-aastaseks saanud meessoost Eesti kodanikud võetakse kutsealuseks arvele kaitseväeteenistus-kohustuslike Eesti kodanike riiklikus registris; 2006. a oli registrisse kantud 40158 kutsealust, 2007. a 45832 ning 2008. a 48459 kutsealust (Aruanne... 2008). Kaitseväekohustuslaste arvelevõtmist ning kutsealuste aja- ja asendusteenistusse kutsumist korraldab Kaitseresurside Amet. Kutsealused kutsutakse ajateenistusse 18 kuni 27 aasta vanuselt (kaasa arvatud). Usulistel või kõlbelistel põhjustel on võimalik keelduda kaitseväeteenistusest ning läbida asendusteenistus. Asendusteenistuse kestus ei tohi olla pikem kui 18 kuud ja lühem kui 12 kuud. Asendusteenistuslane teenib Sise- ja Kaitseministeeriumi valitsemisalasse kuuluvas asutuses, mis tegeleb päästetöödega, riigi või kohaliku omavalitsuse poolt korraldatud sotsiaalteenuseid osutavas asutuses või õppeasutuses, kus õpib erivajadusega õpilane.

Ajateenistusse ei kutsuta kutsealust, kes:

- 1) on oma tervisliku seisundi tõttu tunnistanud tegevteenistuseks mitte kõlbelikuks;
- 2) on ajapikendustähtaja jooksul saanud 28-aastaseks;
- 3) on täitnud ajateenistuskohustuse mõnes teises riigis või teeninud mõne teise riigi sõjaväes vähemalt 12 kuud;
- 4) keda on karistatud tahtlikult toimepandud kuriteo eest, mille eest on talle mõistetud vabadusekaotuslik karistus, või narkootilise või psühhootropse ainega seotud kuriteo toimepanemise eest.

Lepingulisse tegevteenistusse kaadriks kaitseväelaseks võib võtta Eesti kodaniku, kes:

- 1) on vähemalt 18 aastat vana;
- 2) omab nõutavat kvalifikatsiooni, haridust ja sõjaväelist väljaõpet;

3) valdab eesti keelt kaadrisõdurilt, kaadriallohvitseriilt või kaadriohvitseriilt nõutaval tasemel;

4) on oma tervise seisundi poolest võimeline täitma teenistuskohustusi;

5) on oma füüsilise ettevalmistuse poolest võimeline täitma teenistuskohustusi.

Lepingulisse teenistusse võtmise välistavad mitmesugused põhjused, sh kui isik on kriminaalasjas kahtlustatav või süüdistatav; on karistatud tahtlikult toimepandud kuriteo eest ja tema karistusandmed on karistusregistris; on süüdi mõistetud ja temalt on jõustunud kohtuotsusega ära võetud sõjaväelise auastmega ametikohal töötamise õigus; on distsiplinaarsüüteo eest kaitseväeteenistusest, politseiteenistusest või avalikust teenistusest vabastatud ja teenistusest vabastamisest on möödunud vähem kui üks aasta.

Reservi arvatakse (a) isikud, kes on täitnud ajateenistuskohustuse või kellel on see loetud täidetuks; (b) tegevteenistusest vabastatud kaitseväekohustuslastest kaadriks kaitseväelased, (c) vastava erialase ettevalmistuse ja sõjaväelise väljaõppe saanud naissoost Eesti kodanikud ja (d) isikud, kes on täitnud ajateenistuskohustuse asendusteenistuses või kellel on see loetud täidetuks.

2009. a lõpul oli kaitseväge palgalises teenistuses 738 nooremat kui 26-aastast isikut. Kaitseväge tegevteenistuses oli jateest moodustasid 2009. a naised 14% ja koos riigiteenistujatega oli naiste osakaal kaitseväes 29%. Naiste arv kaitseväes on viimasel kümnendil oluliselt suurenenud: 2000. a oli tegevteenistuslepinguga naiste osatähtsus kaitseväes 4% ja vabatahtlikuna ajateenistuses läbinud naised oli kaitseväes siis 1%.

Kaitseliit on Kaitseministeeriumi valitsemisalal tegutsev vabatahtlik, sõjaväelisel korraldatud, relvi valdav ning sõjaväeliste harjutustega tegelev riigikaitseorganisatsioon. Kaitseliidu ülesanne on vabale tahtele ja omaalgatusele toetudes suurendada rahva valmisolekut kaitsta Eesti iseseisvust ja põhiseaduslikku korda. Kaitseliidul on üle Eesti 15 malevat ja nende tegevust koordineerib Kaitseliidu peastaap.

II AJATEENISTUSSE KUTSUMINE JA SUHTUMINE AJATEENISTUSSE

Kutsealuste ajateenistusega seonduvat korraldab Kaitseministeeriumi valitsemisalas kuuluv Kaitseressursside Amet. Kaitseressursside Amet moodustab komisjonid, mille otsustada on (a) kutsealuste ajateenistusse kutsumine (kutsumise aja ja väeosa üle otsustamine); (b) kutsealusele ajapikenduse andmine; (c) kaitseväeteenistusest keeldunud kutsealuse kutsumine asendusteenistusse, kui kaitseväeteenistusest keelduti usulistel või kõlbelistel põhjustel; (d) ajateenistusse kutsumisest vabastamine ja kaitseväekohustuslaste registrist kustutamine kaitseväeteenistuse seaduse § 39 alusel.

Kokku toimub Eestis igal aastal kolm kutsealuste ajateenistusse kutsumist: jaanuaris, juulis ja oktoobris. Jaanuaris ja juulis võetakse teenistusse kutsealused, kelle ametikoht eeldab 11-kuulist ajateenistust, ehk erialaspetsialistid, allohvitserid ja reservrühma-ülemad. Oktoobrikuus kutsutakse kaheksaks kuuks teenistusse üksuste reaksioos. Väeosades toimuvad väljaõppetsükli tipnevad iga aasta maikuu suurõppusega Kevadtorm.

Ajateenistusse kutsutud noormeeste arvust perioodil 2005–2009 annab ülevaate tabel 1. Otsus, kui palju noormehi igal aastal ajateenistusse kutsuda, on seotud väljaõpetamisvõimekusega, mis sõltub omakorda kaitseväl selleks otstarbeks kasutada olevate ressursside mahust. Näeme, et viimase viie aasta jooksul on Kaitseressursside Amet pea kaks korda suurendanud ajateenistusse kutsuda planeeritud noormeeste arvu, samuti kasvatatud suutlikkust plaani täita: kui 2005. a asus ajateenistuskohustust täitma vähem noormehi kui oli kavandatud, siis alates 2006. a on suudetud plaani ületada. 2009. a jooksul on Kaitseressursside Amet kaitseväge aega saatnud teenima 2895 kutsealust, 2010. a plaanitakse ajateenistusse saata umbes 3000 noormehi. 2010. a esimesel nädalal oli planeeritud ajateenistusse kutsuda 175 noormehi, ajateenistuskohustust asus täitma 207 noormehi.

Tabel 1. Ajateenistusse kutsumise tööplaan ja täitmine, 2005–2009

Aasta	2005	2006	2007	2008	2009
Plaan	1239	2389	2486	2500	2585
Täitmine (ajateenistusse suunatud)	1046	2433	2648	2824	2895
Täitmise osakaal	84%	102%	107%	113%	112%

Allikas: Kaitseressursside Amet

Ajateenistusse kutsumisel võib Kaitseressursside Ameti arstliku komisjoni otsuse alusel anda kutsealusele ajapikendust haiguse või tervisehäire ravimiseks kuni 28-aastaseks saamiseni. Ajapikendust haiguse või tervisehäire ravimiseks võib kutsealusele perioodiliste arstlike läbivaatuste alusel anda iga kord tähtajaga kuni kolm aastat. Perekondlikel või majanduslikel põhjustel antakse kutsealusele ajapikendust vähemalt ühe järgneva asjaolu esinemisel:

1) kutsealune on lapsevanem, eestkostja või muu last ülalpidav isik perekonnaseaduse tähenduses, kes peab üleval vähemalt kahte või üksinda vähemalt ühte last;

2) kutsealune on ainus isik, kes hooldab raske või sügava puudega inimest, kelle ülalpidamise kohustus tuleneb perekonnaseadusest.

Ajapikendust ajateenistuse läbimiseks võib Kaitseressursside Amet anda kutsealusele ka hariduse omandamiseks, kandideerimiseks kohaliku omavalitsuse volikogu, Riigikogu või Euroopa Parlamendi koosseisu kuni valimistulemuste teatavakstegemiseni või liikmeksõleku lõpuni või valitaval ametikohal töötamiseks. Ajapikenduse saanud kutsealune on kohustatud Kaitseressursside Ametile viivitamatult teatama ajapikenduse põhjustanud asjaolude muutumisest, näiteks kui kutsealune katkestab õpingud või lõpetab kooli. Selle kohustuse täitmata jätmise eest on ette nähtud karistus.

2008. a anti haiguse või tervisehäire tõttu ajapikendust 3871 kutsealusele, perekondlikel ja majanduslikel põhjustel 1016 ja lapse ülalpidamiskohustuse täitmiseks 939 kutsealusele. Hariduse omandamiseks sai ajapikendust 19747 kutsealust ja kandideerimiseks või valitaval ametikohal töötamiseks 15 noort. (Aruanne... 2008)

Tabel 2. Arstliku komisjoni otsus kutsealuste tegevteenistuskõlblikkuse kohta, 2006–2008

Arstliku komisjoni otsus	2006	2007	2008
kõlblik	23%	24%	26%
kõlblik piirangutega	13%	13%	12%
ajutiselt mittekõlblik	29%	33%	36%
mittekõlblik	35%	30%	26%
Kokku	100%	100%	100%

Allikas: Aruanne riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2008. aastal

Kaitseväge või Kaitseressursside Ameti arstlik komisjon teeb arstliku läbivaatuse põhjal ning teenistuskohata ja ametikohta arvestades ühe järgmistest arstlike otsustest, millega tunnistab isiku tema tervise seisundi alusel (a) tegevteenistuseks kõlblikuks; (b) tegevteenistuseks kõlblikuks piirangutega; (c) tegevteenistuseks ajutiselt mittekõlblikuks või (d) tegevteenistuseks mittekõlblikuks.

Tabelis 2 on toodud arstliku komisjoni otsused kutsealuste tegevteenistuseks kõlblikkuse kohta perioodil 2004–2006. Näeme, et vaid ca neljandik kutsealustest on arstliku komisjoni hinnangul tunnistatud tegevteenistuskõlblikeks ja 12–13% on kõlblikud teatud piirangutega. Samal ajal on üle 60% kutsealustest tunnistatud kas mittekõlblikeks või ajutiselt mittekõlblikeks. Aruandes riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2008. a on välja toodud, et tegevteenistuseks mittekõlblikeks tunnistamise otsuse sagedasemateks põhjuseks olid lihasluukonna- ja sidekoe haigused 24,3% juhtudest, psüühika- ja käitumishäired 23,5% juhtudest ning hingamiseldundite haigused 9,8% juhtudest. Ka tegevteenistuseks kõlblike kutsealuste tervis ei ole kiita: põhidiagnoosidest sagedasemad on lihasluukonna- ja sidekoe haigused (50,9% diagnoosidest ning 10,1% juhtudest on tegu vigastuste, mürgistuste ja muude välis-põhjuste toime tagajärjel tekkinud terviseprobleemidega).

Ajateenijale makstakse kuutasu vastavalt aastmele ja teenistuses oldud ajale (Soodustused.. 2010). Ajateenistuse esimese 10 nädala eest ehk kuni ametikohale määramiseni makstakse ajateenijale iga kuu 1500 krooni. Kaitsevälasele tagatakse riigi kulul arstlik läbivaatus ja regulaarsed terviseuuringud väeosa arsti suunamisel. Samuti katab riik teenistusülesannete täitmise tõttu vigastada saanud või haigestunud kaitsevälase ravikulud.

Arstlikus komisjonis osalemisel makstakse kutsealusele ja reservväelasele sõidu- ja toitlustuskulude katteks 150 krooni ulatuses hüvitist. Ühekordset toetust makstakse ka asendusteenistusest vabastamisel.

Kuidas suhtuvad noored ajateenistusse? Kaitseministeeriumi tellimisel alates 2001 a regulaarselt läbi viidud arvamusküsitlused kinnitavad, et Eesti rahva kaitsetahe on suur ja noormehed peavad ajateenistuse läbimist vajalikuks.¹ Sellele vaatamata võib sageli kuulda ajateenistuskohustuse mittetäitmisega seotud probleemidest. Alates 2007. a on Kaitseressursside amet ja Rahvusvaheline Kaitseuuringute Keskus kolmel korral viinud ajateenistujate ja reservväelaste hulgas läbi küsitlusuuringut „Arvamus kaitseväge enne ja pärast ajateenistust“, et välja selgitada, mida noormehed peavad Eesti kaitseväge tugevateks külgedeks ning mida oleks vaja ajateenistuse korralduses muuta.

2009. a uuringust selgus, et vabatahtlikult läheks ajateenistusse ka siis, kui see ei oleks kohustuslik, 19% ning arvatavasti läheks ajateenistusse 29%; perioodil 2007–2009 on positiivse emotsiooniga ajateenistusse minejate hulk suurenenud 27%-lt 48%-le. Suhtumist ajateenistusse minekusse mõjutavad ümbritsevate inimeste hoiakud, oluline on vanemate- jt pereliikmete- ja sõprade-, aga ka tööandja-poolse toetuse tajumine, mis suurendab entusiasmi sõjaline väljaõpe läbi teha. Mida paremini ollakse kaitseväge informeeritud, seda positiivsemalt ka ajateenistusse suhtutakse. Tabelis 3 on toodud nii kutsealuste kui ajateenistuse läbinud reservväelaste hinnangud ajateenistuse vajalikkuse kohta ja võrreldud neid üldise elanikkonna suhtumisega.

Näeme, et elanikkonna enamus arvab, et ajateenistus on vajalik. Enam on ajateenistuse vajalikkuses veendunud noormeeste hul-

¹ Uuringuraportid kättesaadavad Kaitseministeeriumi kodulehel <http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=416> (toim)

Tabel 3. Suhtumine ajateenistuse vajalikkusesse

Elanike rühm	Kindlasti vajalik	Pigem vajalik	Pigem v.täiesti mittevajalik	Ei oska öelda
Elanikkond tervikuna*	64%	29%	6%	1%
Reservväelased 2009	39%	48%	9%	4%
Kutsealused 2009	31%	46%	16%	7%

*Kogu elanikkonna hoiakute kohta vt - <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/2009maiKaitseministeerium.pdf>
Allikas: Arvamused kaitsevääst enne ja pärast ajateenistust, 2009

gas, kes ise on juba ajateenistuse läbinud (48%), samal ajal kui kutsealuste hulgas on pisut rohkem neid, kes ajateenistust vajalikuks ei pea.

Tehes kokkuvõtte olulisematest 2007. a uuringu „Arvamused kaitsevääst enne ja pärast ajateenistust“ tulemustest osutas Kivirähk (2008), et soovi kaitsevääke minna vähendab üldise ajateenistuskohustuse valikuline rakendamine: ajateenistusse läheb vaid kolmandik iga aastakäigu noormeestest, sest riik on loonud palju võimalusi ajapikenduse saamiseks ning nõuded ajateenijate tervisele on muudetud aga nii rangeks, et sel põhjusel jääb ajateenistusest kõrvale kuni 40% iga aastakäigu noormehi. Nii on kerge, arvestades ühiskonnas domineerivat edukultust ja püüdu iga hinna eest tsiviileluse edasi jõuda, tekkima tunne, et ligi aasta kestev kaitsevääle pühendumine on „mahavisatud aeg“. Ajateenistusse on läinud need, kes seda ise soovivad, ning kelle jaoks pole ühiskonnas „tõsiseid väljakutseid“. Kui võrdne kohtlemine puudub, siis tekib igaühel küsimus: „Miks mina peaksin?“

Asjaolu, et kõiki noormehi kaitsevääteenistusse ei võeta, tekitab osas väljaõppesse kutsututest tunde, et neid on ebavõrdse koheldud. Seetõttu peavad perioodil 2007-2009 küsitlused väga vajalikuks ajateenistuse läbimise ja seal omandatud väljaõppe väärtustamist ühiskonnas ka pärast teenistusaja lõppu, mis vee-naks paljusid noormehi, et väljaõppes veedetud aeg ei ole maha visatud. Rahalised toetused on samm sellel teel, kuid ajateenistuse läbinud ootaksid teatud soodustusi ka pärast ajateenistuse lõppu, näiteks edasiõppimisvõimaluste ja laenuintresside tasumise osas või kaitsevääe poolt väljaantava kompetentsitõendite näol – teretulnud on kõik lahendid, mis aitavad tõsta konkurentsivõimet tööturul.

2009. a Kaitseministeeriumi poolt läbi viidud arvamusküsitluse tulemused kinnitavad ühiskonnas järjest süvenevat veendumust,

et oma kohustuse riigi ees peaksid täitma kõik mehed ning kaitsevääke mittedobivaid noormehi tuleks kutsuda asendus-teenistusse. Kui kevadel 2007 pidas asendusteenistust vajalikuks 63%, 2008 a 67%, siis 2009. a pidas seda vajalikuks juba 69% küsitluteest.

Perioodil 2007–2009 ei ole muutunud ka noormeeste arusaam, mis puudutab ajateenistusele kuluvat aega. Enam kui pooled vastanutest arvasid 2009. a, et väljaõpe võiks olla lühem ja intensiivsem.

Et ajateenistus on tsiviilühiskonna ja kaitsevääe kõige laiemal kandepinnal kokkupuutepunkt ning informatsioon kaitsevääe kohta levib eelkõige mitteformaalseid kanaleid mööda, kujundab kaitsevääe mainet ka ajateenistuses toimuv. 2009. a oli kaitseväägi ajateenistuse läbinud noormeeste silmis eelkõige distsiplineeritud aga ka uuendustele avatud ja kaasaegne organisatsioon, mis annab eluks vajalikke oskusi (meeskonnatöö, planeerimisoskus, meditsiinikoolitus ja esmaabi) ja hea sõjalise väljaõppe. Ajateenistusest saadud kogemuste ja teadmiste osas täitis kaitseväägi enim ootused selles osas, mis puudutab oskust tulla toime väga kesistes ja rasketes tingimustes (ellujäämisoskus), samuti peeti oluliseks omandatud kogemusi relvade ja lõhkeainete käsitsemisel ning juhtimisalast praktikat. Rahul oldi heade ajateenijate vaheliste suhete, elamistingimuste ning söögiga, nuriseti vaba aja veetmise, koduste külastamise ja sportimisvõimaluste üle. Rahulolematuse põhjused olid seotud ebaefektiivse ajakasutuse aga ka väljaõpet teostavate kaadrikaitsevääelastega (sh ajateenijate ebavõrdne kohtlemine). Negatiivsemaid hinnanguid pälvis kaitsevääe tehniline varustatus ja tervikuna ei ole 2009. a uurinuraporti andmetel kaitsevääe kuvand kolme aasta vältel muutunud.

III RIIGIKAITSEÕPETUS KOOLIDES

Kaitsevääe maine tõstmiseks tulevaste ajateenistujate hulgas on oluline parandada laiemal avalikkuse informeeritust kaitsevääe toimuvast ning kujundada ka sõjaväelase elukutse positiivset mainet. Lisaks kaitsevääele ja Kaitseleidule on selles oluline roll ka haridussüsteemil ja ajakirjandusel.

Haridus- ja Kaitseministeerium on seadnud ühised eesmärgid riigikaitseõpetuse valikaine õpetamisel dokumendiga „Riigikaitseõpetuse arendamise tegevusprogramm aastateks 2008–2013“. Programmiga soovitakse muuta riigikaitseõpetus populaarseks ja prestiižseks valikõppeaineks, mida sooviksid koolidesse nii omavalitsus, kooli juhtkond kui ka õpilased ja lapsevanemad. Eesmärgiks seatakse luua võimalikult soodsad tingimused riigikaitseõpetuse jõudmiseks võimalikult paljudesse koolidesse. Reaalseks riigikaitseõpetust õpetavate koolide juurdekasvu eesmärgiks gümnaasiumide löikes seati u 10 kooli aastas kuni aastani 2013. Oluline on siinkohal märkida, et programmi raames tegevuste kavandamisel peetakse silmas ka vene õppekeelega koole, et eesti keelest erineva emakeelega gümnaasiumilõpetaja-

jatel oleks teadmised ja arusaam Eesti riigikaitsest, eesmärkidest ja kaitsevääteenistuse kohustusest.

Riigikaitseõpetus on üldhariduskoolide ja kutseõppeasutuste õpilastele pakutav valikaine. 2003. a koostatud riigikaitseõpetuse ainekava on mõeldud ühele kursusele, so 35 ainetundi aastas gümnaasiumiastmes. Uue õppekavaga on plaanis tundide arvu kahekordistada. Õppeaine eesmärgiks on anda iga kodaniku jaoks olulisi teadmisi riigikaitsest, et kujundada valmisolek vajadusel oma kodumaad kaitsta. Tegemist on osaga kaasaegsest kodanikuharidusest, mis annab ülevaate riigikaitsest kui erinevate elualadega seotud tervikvaldkonnast ja igaühe rollist selles. Riigikaitseõpetuse võib tinglikult jagada kaheks: teoreetiliseks ja praktiliseks pooleks. Tundides selgitatakse sõdade ja konfliktide põhjusi ning iseloomu kaasaegseks maailmas, terrorismi olemust, antakse ülevaate Eesti sõjaajaloost ja riigikaitse korraldusest ning juhtimisest, samuti rahvusvahelisest riigikaitsealasest koostööst ning tutvustatakse Eesti Kaitsevääe väeliike ja relvastust.

Tabel 4. Kas kooli õppeprogrammis peaks olema riigikaitseõpetus?

Vastusevariandid	Kõik vastajad	Koolis oli riigikaitseõpetus	Koolis ei olnud riigikaitseõpetust	Kogu elanikkond
Jah, kindlasti	35%	59%	25%	38%
Arvatavasti jah	36%	31%	38%	38%
Arvatavasti või kindlasti mitte	20%	6%	25%	18%
Ei oska öelda	10%	4%	12%	6%

Allikas: Arvamused kaitsevääst enne ja pärast ajateenistust, 2008

Tabel 5. Riigikaitset õpetavad koolid

Õppeaasta	2002/03	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10
Gümnaasiumid	38	56	65	74	72	74*	94	106
Kutsekoolid	8	8	10	10	10	6	10	11
Koole kokku	46	64	75	84	82	80	104	117

*sh vene õppekeelega koolid: Tallinna Mustamäe Reaalgümnaasium, Keila Ühisgümnaasium, Narva Soldino Gümnaasium, Tapa Vene Gümnaasium, Pärnu Vene Gümnaasium, Valga Vene Gümnaasium

Samuti õpetatakse kasutama esmaabivõtteid ja antakse ülevaade laskeasjandusest. Riigikaitseõpetuse eesmärgiks pole noori otsest ajateenistuseks ette valmistada ega anda selle läbimiseks otseseid eeliseid, kuid kindlasti loob õppeaine läbimine eeldused ajateenistuses hästi hakkama saada.

Kaitseressursside Ameti poolt 2008. a läbi viidud küsitluse kohaselt peavad ajateenistuse läbinud ning ajateenistusse kutsutud riigikaitseõpetust koolides kindlasti (35%) või arvatavasti (36%) vajalikuks (vt tabel 4). Ilmneb, et ajateenistuse läbinud noormehed, kelle kooli õppeprogrammis riigikaitseõpetus oli, hindavad aine olemasolu kooli õppeprogrammis oluliselt vajalikumaks kui need noormehed, kelle koolis seda ainet ei õpetatud (vastavalt 59% ja 25%).

2009/2010. õppeaastal oli Eestis kokku 235 keskkooli ja gümnaasiumi, neist 117-s õpetatakse riigikaitseõpetust. 47 kutsekoolist õpetatakse riigikaitseõpetust 11-s. Õppeaastate lõikes annab riigikaitseõpetust andvatest koolidest ülevaate tabel 5. Näeme, et seitsme aasta jooksul on keskkoolide ja gümnaasiumide hulgas märkimisväärselt suurenenud riigikaitseõpetust valikainena pakuvate koolide arv.

Kool otsustab oma õppekavas valikainete õpetamise, st kas riigikaitseõpetus on konkreetsetes koolis valikainena pakutav. On olnud juhtumeid, kus kool pakub riigikaitseõpetuse valikainena välja, kuid huvilisi õpilasi ei ole olnud piisavalt ja õpet ei avata. Vastupidise näitena võib tuua Tallinna Gustav Adolphi Gümnaasiumi, kus riigikaitseõpetus avati tänu õpilaste aktiivsele tegevsemisele.

Koolis võivad riigikaitseõpetust anda õpetajale vastavat kvalifikatsiooni omavad inimesed või aastase lepinguga ka ilma õpetajakvalifikatsioonita isikud. Õpetaja kvalifikatsiooni kontrollimine ja töölevõtmine on koolidirektori pädevuses. Esile tuleb tõsta Vil-

jandi, Põlva ja Järva maakonda, kus maavanema ja kohaliku Kaitsealiidu maleva tihedas koostöös on saavutatud märkimisväärsed tulemusi riigikaitseõpetuse sisseviimisel koolidesse. Tunnustada tuleb ka Pärnu linna ja Pärnu Kaitsealiidu maleva koostööd, mille tulemusel on riigikaitseõpetus kättesaadav kõikides Pärnu linna koolides. Vastupidiselt eelmainitule ei ole riigikaitseõpetust kättesaadav enamusele Tartu linna õpilastest, samuti Tartu, Lääne, Jõgeva, Harju, Võru, Valga ja Hiiu maakonnas ning Tallinnas.

Kaitseministeriumi avaliku arvamuse uuringu raportist (mai 2009) selgub, et riigikaitseõpetuse kuulumist kooli õppeprogrammi pooldab 82% elanikkonnast ning aja jooksul on suhtumine muutunud üha pooldavamaks. Õppe ülesehituse kohta arvab ¾ vastajaist, et see peaks hõlmama nii praktilist kui teoreetilist õpet. Ainult teoreetilist õpet pooldab 11%, ainult praktilist õpet 5%.

Uuringutest selgub, et riigikaitseõpetusel on oluline osa esmase ettekujutuse loomisel riigikaitsest ja kaitseväärtusest. Nii näiteks on need noormehed, kes osalesid riigikaitseõpetuse tundide raames välilaagris või külastasid väeosi, kindlamalt nõus minema ajateenistusse kui nende eakaaslased, kelle koolis riigikaitseõpetuse tunde ei toimunud. Ka on noorte, kes riigikaitset ei õpi, huvi kaitseteemadega vastu riigikaitseõpetuse läbinutega võrreldes oluliselt väiksem ning nad huvituvad vähem ka sõja- ja ajaloo teemalistest raamatutest ning filmidest.

Suhtumise osas, kas riigikaitseõpetus peaks olema kohustuslik või vabatahtlik, kaldub õpilaste soosimise vabatahtlikkuse poole. Samas on aga õpilased riigikaitse õppimise võimalusega rahul ning leiavad, et seda on vaja õppida võrdsetel kui tudrukutel. Riigikaitseõpetuse õpetajate puhul hinnatakse eelkõige seda, et õpetaja teadmised, kogemused ja esinemisoskus tekitab noortes soovi ka ise sõjaväelase elukutse kasuks otsustama või innustaks ajateenistust läbima. Uuringud näitavad selgelt noorte soovi, et riigikaitseõpetaja oleks praktiliste kogemustega isik.

Kaitsealiidu liikmeks astudes. Organisatsioonil on põnev ajalugu ja kuigi tegu on vabatahtlike koondava organisatsiooniga, on tal üleriikliku ja erinevaid sihtrühmi (mehi, naisi, noori ja vanu) harrava organisatsioonina täita oluline roll Eesti riigikaitsetes. Lisaks oma põhitegevusele – regulaarne sõjaline väljaõpe malevates – pakub Kaitsealiit laialdasi võimalusi riigikaitset toetavaks tegevuseks oma eriorganisatsioonides. Lisaks Kaitsealiidu noorteorganisatsioonidele (Kodutütred, Noored Kotkad) on olemas eriorganisatsioon ka naistele – Naiskodukaitse.

Kaitsealase ettevalmistuse läbiviimise kõrval abistab Kaitsealiit politseid ja päästeametit nende töös ning korraldab militaarvõistlusi; organisatsiooni raames tegutsevad oma spordiklubid, arendatakse seltsitegevust ja hoitakse kontakte naabermaades tegutsevate analoogsete organisatsioonidega.

Kaitsealiidu tegevliikmeks võib astuda alates 17. eluaastast, noorliikmeks alates 15. eluaastast. Kehtestatud on tervisliku seisundi kriteeriumid. Liituja käitumine ja senine elukäik peavad olema kooskõlas organisatsiooni põhimõtetega. Liikmeks astujal tuleb leida ka tegevliikmetest soovitajad. Kes soovib osaleda organisatsiooni tegevuses tegevliikmest erinevas mahus, võib astuda toetajaliikmeks.

Esmalt läbivad kaitsealiitlased baasväljaõppe, mis kestab ligikaudu pool aastat sagedusega 1–2 nädalavahetust kuus. Baasväljaõpe läbitakse 1,5 aasta jooksul pärast avalduse esitamist, baasväljaõpe ei ole kohustuslik ajateenistuse läbinuile. Kaitsealiidus on õppetegevuse korraldamiseks loodud ka Kaitsealiidu kool, mis pakub sõjalise väljaõppe kõrval juhtimis- ja pedagoogikakursusi.

Noortega tegelemine on Kaitsealiidus olulisel kohal. Kaitsealiidu eriorganisatsioonide – Noored Kotkad ja Kodutütred – liikmeks konda kuuluvad 8–18-aastased noored ja nende vabatahtlikud juhid. Vabatahtlik juht on reeglina täisealine isik, noorliige on 15–17-aastane isik.

Tabelis 6 on toodud kuni 17-aastaste Kaitsealiiduga seotud noorte arv perioodil 2005–2009. Noori on Kaitsealiidus tegelikult rohkem, sest tabel ei näita Kaitsealiitu ja Naiskodukaitsetesse kuuluvaid 17–26-aastaseid isikuid. Üldine noorte arvu vähenemine ning vähenenud vabatahtlike noortejuhtide arv, samuti väikeste koolide sulgemine maapiirkondades aga ka personaliarestuse täpsemaks muutumine (välja arvatakse täisealiseks saanud ja passiivsed liikmed) on põhjused, miks nii kodutütarde kui noorkotkaste

arv on vähenenud pisut rohkem kui tuhande liikme võrra nimeetatud perioodil.

Noored Kotkad ja Kodutütred on skautlikel põhimõtetel tegutsevad Kaitsealiidu noorteorganisatsioonid, mille eesmärgiks on kasvatada poisse ja tüdrukuid isamaalises vaimus, kehaliselt ja vaimselt terveiks Eesti kodanikeks.

Noorkotkad ja kodutütred sarnanevad skautidele ja gaididele oma tegevsemispõhimõtetelt (salgasüsteem, õppimine läbi tegevuse, õppimine looduses jne), kuid erinevaks teevad neid ainuomased traditsioonid (järgu- ja erikatsetel põhinev koolituskava, käitumispõhimõtted, sümboolika jne). Organisatsioonide eesmärgiks on väärika ja vastutustundliku Eesti kodaniku kasvatamine, seega on liikmeteks Eestis elavad noored. Samas on edenenud ka rahvusvaheline koostöö analoogiliste organisatsioonidega Lätis, Leedus ja Põhjamaades, seega saab liige või juht ka rahvusvahelises noorsootöös osalemise võimalusi. Rahvusvahelised sidemed on sõlmitud ka Ameerika-Eesti Heatahtliku Seltsiga, selle koostöö kaudu on parimatel kodutütardel ja noorkotkastel ning nende juhtidel võimalus saada laagrikogemusi teisel pool ookeani.

Suuresti vabatahtlike noortejuhtide läbi viidav noorsootöö on suunatud noormeeste ja neidude heade isikuomaduste, toimetulekuoskuste ja isamaalise eluhoiaku arendamisele. Korraldatakse koonduseid, laagreid ja retki, erinevaid sportlikke ettevõtmisi, isetegevusõhtuid, ekskursioone riigikaitsestruktuuridesse jne. Noorkotkad ja kodutütred õpivad ka riigikaitsega seonduvat vanusele vastavas käsitluses.

Noorte jaoks märgilise tähendusega on võistlused: kodutütarde Ernake ja noorkotkaste Mini-Erna. Võistlused toimuvad põhimõttel, et noorte võistkonnad peavad maastikul orienteerudes jõudma läbida etteantud tegevuspunktid ning oskama võima-

IV ISAMAALINE KASVATUS

Riigikaitse ei püsi vaid kaitseväärtuse ja riigikaitset õppinud õppurite toel, olulisim roll on siin lojaalsetel kodanikel, kes tahavad ja suudavad vabatahtlikult, tasu saamata töötada riigi sisekorra kaitse ning turvatunde parandamisel. Hea võimalus selleks on loodud Kaitsealiidu näitel, kuhu kuuluvad võrdsetel alustel erineva elukutse, haridustaseme, sotsiaalse staatuse ja vanusega inimesed.

Kui Eesti kodanik soovib rakendada osa oma vabast ajast organiseeritud riigikaitsetegevuses osalemiseks, saab ta seda teha

Tabel 6. Noorte arv Kaitsealiidus, 2005–2009

Aastal	2005	2006	2007	2008	2009
Kaitsealiidu noorliikmed	185	133	113	125	153
Kodutütred	3897	3788	3646	3396	3417
Noorkotkad	3908	4019	3799	3724	3361
Kokku	7990	7940	7558	7245	6931

Allikas: Kaitsealiidu personaliosakond

likult hästi sooritada ka erinevaid kontrollpunktide ülesandeid (näiteks esmaabi osutamine, kimmi-mäng, köieharjutus jmt). Parimate võistkondade väljaselgitamiseks korraldatakse võistlusi Kaitseliidu malevates. Kuna eelmainitud võistlused eeldavad vanemaid osalejaid (alates 14. eluaastast), siis korraldatakse üritusi ka nooremale eagrupid (näiteks Kodutütardel matkamäng). Omapäraseks ettevõtmiseks on ka kodutütardel ja noorkotkaste oskuste võistlused, mille ülesanded on valitud järgunõuete hulgas.

Spordivõistlusi peetakse traditsiooniliselt suusatamises, laskmises, orienteerumises, aga toimub ka erilisemaid üritusi, nagu enesekaitse-, langevarjuhüpete-, lennuhuvilaagrid. Aastal 2009 korraldasid Noored Kotkad koguni oma olümpiamängud.

Liikmeskonnalt ja tegevusaktiivsusest on Kodutütardel ja Noorte Kotkaste näol kindlasti tegu Eesti suurimate noorteorganisatsioonidega, kuna maakonna-tasandi üritusi on aastas keskel läbi 600 ühe eriorganisatsiooni kohta. Noortetöös korraldatakse lisaks maakondlikele ettevõtmistele ka üle-eestilisi üritusi (ca 15–20 üritust aastas) ning koonduseid (iga nädal või üle nädala on igal rühmal oma kogunemisaeg); vaieldamatult on organisatsioonide tegevusmastaap lai ning tegemist on olulise kodanike kasvulavaga. Märkimisväärne hulk noori omandab toimetulekuoskusi, meeskonnatööoskusi ja isamaa-armastusest kantud väärtushinnanguid. Tegevusi viivad läbi noortejuhid, kelle ettevalmistusse kuulub ka Kaitseliidu koolis välja töötatud noortejuhile vajalike kursuste läbimine.

Kogu tegevuse aluseks on kasvatussüsteem, mis on üles ehitatud järgu- ja erikatsete nõuetele. Noorte koolituses kasutatavad järgunõuded on välja töötatud selleks, et noor omandaks põhitee-

made osas lihtsamaid teadmisi ja oskusi ning saaks liikuda turvaliselt järjest keerulisemate õppetundide juurde. Põhiteemadeks on: Eesti ajalugu, Eesti kultuur ja loodus, ohutus ja toimetulek (sh sport); teadmised organisatsioonist, käitumine ja loovus.

Erikatset saavad teha noored, kel on huvi teatud erialade vastu. Nii on tüdrukutele välja töötatud 28 erikatset (näiteks loomatark, keskkonnasõber, organisaator, kunstnik, kokk jne) ja poistele on erikatsetid koguni 75 (näiteks etleja, mükoloog, esmaabi andja, ujuja, ajaloolane, mudelist jne).

Kogu tegevus on suunatud noore mitmekülgele arendamisele, noor saab end proovile panna erinevates ülesannetes, proovida juhtimist ja meeskonnatööd, esinemist, õppida juurde koolis ja elus vajalikke teadmisi; tähtis on ka see, et liikmed leiavad sõpru üle Eesti. Igaühel on võimalik teha samm selles suunas, et endale kindlustada edukas, aus ja õigetest väärtustel põhinev elu.

Uuringud kinnitavad, et Eesti noored usaldavad Kaitseliitu. Turu-uuringute aktsiaseltsi 2009. a III kvartali arvamusküsitlusest selgub, et Kaitseliitu usaldavaid inimesi on keskmisest enam 15–19-aastaste noorte seas. Samuti on Kaitseliidu usaldusväärsus teiste Eesti institutsioonide pingereas üle keskmise eesti suhtluskeele ettevõtjate, juhtide, tippspetsialistide ja üliõpilaste hulgas. Üle keskmise usaldavad Kaitseliitu ka kõrgema sisetulekuga inimesed, eriti väiksemates linnades ja maal. Regiooniti on Kaitseliidu populaarsus kõrgeim Lääne-, Kesk- ja Lõuna-Eestis. Usaldus Kaitseliidu vastu on jätkuvalt keskmisest madalam vene suhtluskeele inimeste seas, regiooniti Tallinnas ja Ida-Virumaal. 23 Eesti institutsiooni pingereas jagas Kaitseliit 2009. a III kvartali usaldusväärseuse poolest koos Vabariigi Presidendiga 9. –10. kohta.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Arvamused kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. Uuringukokkuvõte. (2009). Kaitseressursside amet. [www] http://www.kra.ee/images/stories/arvamused_kaitsev2est_enne_ja_p2rast_ajateenistust_2009.pdf (10.01.2010)
- Riigikaitseõpetuse arendamise tegevusprogramm aastateks 2008–2013. (2008). Riigikaitseõpetuse aineprogramm, Kaitseministeerium. [www] http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/RKO_tegevusprogramm.pdf (10.11.2009)
- Sõjalise kaitse arengukava 2009–2018. (2009). Tallinn: Kaitseministeerium. [www] http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/Sojalise_kaitse_arengukava_2009_2018.pdf (10.01.2010)
- Kaitseliidu seadus. RT I, 23.02.1999, 18, 300. (10.11.2009 kehtinud redaktsioon)
- Kaitseväe korralduse seadus. RT I, 23.07.2008, 35, 213. (10.11.2009 kehtinud redaktsioon)
- Kaitseväeteenistuse seadus. RT I 2000, 28, 167. (10.11.2009 kehtinud redaktsioon)
- Kaitseliidu eriorganisatsioonide arengukava aastateks 2008–2013. [www] www.nooredkotkad.ee
- Rennit, U (2000). Noored ja riigikaitse.- Eesti Noorsooportaali.- lk. 130-137
- Avalik arvamus ja riigikaitse, mai 2009/ Turu-uuringute AS, <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/2009maiKaitseministeerium.pdf>
- Vainu, V. (2009). Kaitseliidu usaldusväärsus 2009. aasta III kvartal. Kaitseliit, september 2009. [www] http://www.kaitseliit.ee/static/body/2009-10-13_2009_09_Kaitseliit.pdf (11.11.2009).
- Kruuse, M. (30.01.2009). Sõdurite õigused pannakse seadusega paika.-Eesti Päevaleht.
- Soodustused ja toetused ajateenijatele. (2010). Riigiportaali eesti.ee. [www.] http://www.eesti.ee/est/teemad/riigikaitse/eesti_kaitsejoud/kaitsevagi/ajateenistus/soodustused_ja_toetused_ajateenijale/ (10.01.2010)
- Kivirähk, J (22.02.2008). Mis on Eesti ajateenistuses hästi ja mis halvasti?.-Eesti Päevaleht, Riigi Kaitse.
- Kivirähk, J (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse.- uudis, Riiklik Kaitseuuringute Keskus. [http://www.icds.ee/index.php?id=73&tx_ttnews\[tt_news\]=552&tx_ttnews\[backPid\]=61&cHash=ff1a8c2870](http://www.icds.ee/index.php?id=73&tx_ttnews[tt_news]=552&tx_ttnews[backPid]=61&cHash=ff1a8c2870)
- Stenberg, T (2009). Avalik arvamus ja riigikaitse. Mai 2009. Avaliku arvamus uuringud, Kaitseministeerium. [www] <http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/2009maiKaitseministeerium.pdf> (10.01.2010)
- Aruanne riigikaitsest osavõtu kohustuse ja kaitseväeteenistuskohustuse täitmise kohta riigis 2008. aastal. (2009). Kaitseressursside amet. [www] http://www.kra.ee/images/position_docs/Tegevuste_ylevaated/aruanne2008.pdf (20.10.2010)